

СМАЗНОВА І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук

ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ НАСИЛЬСТВА В СУСПІЛЬСТВІ

Пояснюючи причину агресивності та деструктивності людини, деякі вчені шукають її у тій біологічній спадщині, яка, нібито, обтяжує людину, оскільки вона є дитя природи. Таку позицію Еріх Фромм називав інстинктивізмом. Людина, на думку інстинктивістів, несе в собі заряд агресії, тому що за природою своєю була і залишається хижаком. Критикуючи таку точку зору, Е. Фромм аналізує безліч історичної та антропологічної наукової літератури, наданої посилкою інстинктивізму, що переконливо свідчить про її помилковість, оскільки на ранній стадії свого розвитку людина, виявляючи до інших людей дружелюбність, щедрість та великодушність, характеризується якраз орієнтацією на цінності, пов'язані не зі смертю, а з життям. Агресивність людини, вважає Е. Фромм, — це надбання останніх століть її історії, і викликана вона соціальними обставинами. Проте, Е. Фромм не може погодитися й із точкою зору біхевіоризма, згідно з якою агресивність — є винятково продуктом виховання та інших форм впливу на людину з боку навколишнього його соціального середовища. Критикуючи ці дві крайні точки зору на причину людської агресивності, Е. Фромм доходить висновку, що у людини «необхідно строго відрізняти агресію біологічно адаптивну, яка сприяє підтримці життя, доброякісну, від злоякісної агресії, не пов'язаної зі збереженням життя. «Доброякісна» агресія є властивою як тваринам, так і людині. Вона має біологічні форми прояву та затухає, як тільки зникає небезпека. «В основі злоякісної агресії не інстинкт, а якийсь людський потенціал, що сягає корінням умов самого існування людства» (Фромм Э. *Анатомия человеческой деструктивности*. — Мн.: ООО «Попурри», 1999 — с. 230—231). Злочини, засновані на релігійних, національних та політичних мотивах, супроводжували людство на всіх етапах його розвитку. У певні історичні періоди вони набували специфічних форм. Феномен насильства сьогодні вийшов на новий виток свого розвитку. Упродовж всієї історії становлення державності, суверенітету, інститутів демократії та прав людини проблема насильства і пов'язані з нею визнання або заперечення справедливості застосування цього насильства завжди знаходилися в центрі уваги як теоретичної, так і буденної свідомості. Серед сучасних робіт, присвячених проблемі насильства і використанню її політичної форми — тероризму, можна зазначити наукові праці М. Беляєва, О. Будницького, М. Вершиніна, Б. Дженкінса, Д. Журавського, В. Кудашова, У. Лакера, В. Сажина, О. Щеглова, Е. Холмогорова та ін. В публікаціях названих авторів

значна увага приділена сфері політичних та соціально-психологічних відносин. Насильство розглядається як інструмент для маніпуляцій політикою, що проводиться у будь-якій державі. «Насильство — це суспільні відносини, в ході яких одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, що являє собою загрозу життю, підпорядковують собі інших, їх здібності, виробничі сили. Насильство можна інтерпретувати як різновид відносин влади, оскільки остання є пануванням однієї волі над іншою, ухвалення рішення за іншого» (Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН. Нац. общ. — науч. фонд; Науч.-ред. совет: предс. В. С. Степнин. — М.: Мысль, 2001. — Т. III — С. 14).

Гегель, а слідом за ним Маркс, визначали насильство як необхідну форму історичного руху, без якої є неможливим прогресивний розвиток суспільства. «Насильство є бабою-повитухою будь-якого старого суспільства, коли воно вагітне новим» (Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. — 1960. — М.: Госполитиздат, 1954. — Т. 23 — с. 761). Цими та іншими мислителями, починаючи, напевно, з Геракліта, на передній план висувається той аспект насильства, який вище було названо «наси́льством на благо». Дійсно, застосування насильства як інструменту збереження політики, що проводиться в державі, і, навпаки, її зміни, супроводжувало весь хід історичного розвитку соціуму. В юриспруденції складність цього явища викликала появу питання про співвідношення так званих «легітимного та нелегітимного насильства». Право на легітимне насильство закріплювалося і закріплюється виключно за державами та їхніми представниками. І за визначенням, це насильство повинне мати своїм результатом внутрішню та зовнішню безпеку держави і тим самим служити інтересам індивідів, що є її громадянами. Вся решта форм насильства оголошується нелегітимними. Класичним прикладом такого насильства виступає кримінальне насильство людини стосовно іншої людини. Такий розподіл міг би привести до позитивного ефекту у разі повної справедливості та неухильного застосування державних законів і насильницьких форм правління, що впливають із них. Насправді ж, як свідчать історичні дослідження, представники держави часто діють не з позицій загального блага, а з позицій особистих та групових корисливих інтересів, у зв'язку з чим навіть важко буває іноді провести межу між державним діячем та злочинцем. У зв'язку з цим, офіційний злочинець, що протистоїть державній особі, має навіть набагато більше шансів одержати в широких масах співчуття, і це породжує легенди про справедливих розбійників типу Стеньки Разіна, Робіна Гуда, Григорія Котовського. Існує проблема легітимності та нелегітимності насильства. Правове вирішення цієї проблеми виявляється невіддільним від її морального вирішення. Те, що для одних є добром, інші сприймають як зло, з яким необхідно боротися, зокрема рівнозначними методами аж до підпорядкування або навіть усунення супротивника. Суперечність

із цього приводу у будь-якому суспільстві полягає у тому, що одна його частина приймає право на легітимне насильство, тоді як інша — категорично заперечує саму думку його застосування, навіть якщо така міра здається цілком адекватною та рівносильною, а головне — справедливою. Доводиться дійти сумного висновку, що, оскільки відчуження перш за все є відчуженням людини від її сутності, то неадекватність реакції на несправедливість і відчуження полягає у тому, що так чи інакше, але у такому разі здійснюється немовби рух людини назад — в біологічну форму буття, де свобода людиною розуміється як нестримане свавілля, помста і жорстокість. Насильство або примус безпосередньо руйнують самі себе у своєму понятті як вияв волі, який усуває вияв або буття волі. Тому насильство чи примус в абстрактному плані є неправомірними.

ТОКАР Л. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії

ПРАЦЯ В ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Дослідження праці проводилося в різних напрямках: психологами, соціологами, правознавцями, економістами. Саме в економічному ракурсі дослідження праці призвело до формування уявлення про людину як річ, або спосіб створення певного результату у вигляді блага в угоду іншим: більшості, багатіїв. Робочий час, за який людина витрачає свої робочі сили, час відпочинку (для поповнення робочих сил) та еквівалент компенсації за втрачені робочі сили людини — поняття, якими оперують економісти. Подекуди визрівали наукові дослідження особистості робітника і в юридичній науці, які були спрямовані на виявлення його потреб, але і ці погляди є досить односторонніми і неповними, адже, розглядаючи антагонізм інтересів працівників і роботодавців вбачили в них лише протиріччя, а не єдність протилежностей, а також розглядали складові поза самою системою праці. Продовжують цю традицію дослідники теорії трудової організації, в праці вони також протиставляють дві групи інтересів: інтереси господарів (інтереси компанії) та інтереси виконавців (людський фактор). І будь-які дослідження в сфері організації праці, зводилися до того, що людський фактор цікавив підприємці перш за все під кутом зору прибутку.

На нашу думку саме філософське розуміння праці дає можливість розглянути її не тільки як предметну діяльність, але і як процес створення своєї соціальної і індивідуальної суб'єктності, як способу самореалізації та актуалізації буття людини як особистості в світі, як складної